

Fideikommissnämnden

Yttrande

Datum 2021-10-14

Klassificering 1.1.4

Dnr RAÄ-2021-1719

Ert 2021-07-06

Er FID 20-2017

Riksantikvarieämbetets bedömning av de kulturhistoriska värdena knutna till Kobergs fideikommiss

Sammanfattning

Riksantikvarieämbetets samlade bedömning är att Kobergs gods med slottet samt omfattande övrig bebyggelse inom fideikommisset, omgivande park och skogs- och jordbruksegendom samt lösöressamling, besitter synnerligen höga kulturhistoriska värden som även fortsatt bör hållas samlade. Vidare finns andra allmänna intressen kopplade till Kobergs fideikommiss som handlar om bland annat friluftsliv och naturvärden, vilka bör beaktas.

Ärendet

Fideikommissnämnden har anhållit om Riksantikvarieämbetets yttrande om huruvida det finns betydande kulturella värden eller andra värden av betydande allmänt intresse knutet till den egendom som ingår i Kobergs fideikommiss.

När innehavaren Niclas Silfverschiöld avled den 11 april 2017, upphörde Kobergs fideikommiss enligt 3 § lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss (avvecklingslagen). Gåsevadholms fideikommiss har, efter regeringsbeslut år 1999, bildat ett fideikommissaktiebolag. Advokaten Magnus Kindstrand begär, som ombud för fideikommissboet efter Niclas Silfverschiöld och för Gåsevadholms Fideikommiss AB, att få föra över fideikommissegendomen till Gåsevadholms Fideikommiss AB samt att få ändra bolagsordningen för fideikommissaktiebolaget (bland annat på så sätt att bolagets verksamhet även ska omfatta förvaltning av den egendom som ingått i Kobergs fideikommiss).

Riksantikvarieämbetet

Box 1114
621 22 Visby

Tel 08-5191 8000

E-post registrator@raa.se

www.raa.se

Org.nr 202100-1090

Bankgiro 5052-3620

Bakgrund

Kobergs fideikommiss, och Gåsevadholms fideikommiss, instiftades genom förordnande i testamente den 16 december 1761 av Niclas Sahlgren, kommerseråd och direktör i Svenska Ostindiska kompaniet.

Kobergs fideikommissegendom består bland annat av Kobergs gods som ligger cirka två mil sydsydost om Trollhättan med en areal på mer än 10 000 hektar. Fastigheter tillhörande fideikommisset ligger i Ale, Alingsås, Lilla Edets, Trollhättans och Vänersborgs kommuner. Kobergs ägor består av jordbruksarealer, skog och viltmarker samt ett stort antal fastigheter.

Jordbruket på Koberg består av cirka 850 hektar, varav cirka 500 hektar används för spannmålsproduktion. Jordbruket bedrivs i huvudsak i egen regi. Landskapet inom Koberg hålls till stor del öppet, med bevarade stengärdesgårdar, vilka löper över markerna.

Till godset hör 8 000 hektar produktiv skogsmark. Inom Koberg finns ett stort ädellövträdbestånd med bland annat ek, alm och ask. Ekbeståndet utgör bland annat föda för den stora viltstam som finns, både inom hägn och fritt inom ägor.

Kobergs fastighetsavdelning förvaltar permanent- och fritidsbostäder, av vilka flertalet är uppförda under 1800- och tidigt 1900-tal. Av byggnaderna är cirka 60 uthyrda som permanentbostäder och cirka 40 som fritidsbostäder. Även ekonomibyggnader hyrs ut till förvaring, verkstäder och kontor. En stor del av hyresfastigheterna inom Koberg har kulturhistoriska värden och ser ut att vara välbevarade med huvudsakligen faluröda fasader och tak av lertegel.

Av övriga byggnader inom Koberg kan nämnas Dalens kvarn från sent 1800-tal. Kobergsbygdens intresseförening ansvarar, sedan 1970-talet, för kvarnen, som är i gott skick. Svensbo såg som uppfördes i början av 1900-talet, i samband med att nya dammfästen av sten byggdes, har ett högt kulturhistoriskt värde, men saknar idag användning och är i dåligt skick.

Kobergs huvudbyggnad, slottet, är uppförd av sten i tre våningar och härrör, i sina äldsta delar, den östra delen, från 1400-talets mitt. Byggnadens mittparti har uppförts på 1620-talet och den västra delen av byggnaden under 1700-talets slut. Av de om- och tillbyggnader som har ägt rum under århundradena är det

framförallt 1890-talets genomgripande ombyggnad som karakteriserar byggnaden idag. Ombyggnaden, som leddes av arkitekten Fredrik Liljekvist, gav byggnaden sin nuvarande karaktär i vasastil, med torn, trappgavlar och kupolprydda postejer. Huvudbyggnaden har synnerligen höga kulturhistoriska värden och är i gott skick, även om den inte enbart underhålls med traditionella material och metoder.

Det i Kobergs slottsbyggnad förvarade fideikommisslösöret utgörs av ett bibliotek, en samling kinesiskt porslin samt annat lösöre i form av porträtt, möbler, konsthantverk med mera.

Boksamlingen är ett av Sveriges största privatbibliotek och sammanfördes på 1880-talet av Nils Silfverschiöld. Boksamlingen byggdes medvetet upp med ambitionen att förvärva allt värdefullt inom svensk litteratur och införlivades sedan i fideikommisset. Biblioteket har även utvidgats och katalogiserats efter hans tid. Boksamlingen utgör, enligt uppgift, en av Sveriges rikaste, framförallt inom teologi, historia, topografi och resor, svensk vitterhet och dramatik och omfattar även äldre och sällsynta tryck. Bland annat ingår, i samlingen, alla biblar sedan Gustav Vasas tid, förutom en. Biblioteket innehåller runt 20 000 band och 35 000 småskrifter. Göteborgs universitetsbibliotek ansvarar för tillsyn enligt ett särskilt avtal.

Under den Sahlgrenska tiden tillkom stora mängder kinesiskt porslin, en av Ostindiska kompaniets största importvaror. Samlingen omfattar praktfulla kolossalvaser och –krukor, ett stort antal vaser, statyetter samt fat och tallrikar tillhörande de serviser av kinesiskt porslin i blått- och vitt, som är kvar sedan fideikommissets stiftare Niclas Sahlgrens tid. Det kinesiska porslinet upptar väggarna i ett eget rum, burspråket i slottet, som uppfördes särskilt för ändamålet vid det sena 1800-talets omgestaltning.

Till fideikommisset hör vidare en omfattande samling annat lösöre med anknytning till Koberg och Niclas Sahlgren och hans ättlingar i form av en porträttsamling som omfattar runt 70 porträtt utförda av tidens främsta porträttkonstnärer såsom Lorentz Pasch d.ä., Per Krafft d.ä., Jakob Björk, Johan Tobias Sergel, Carl Fredric von Breda, Nils Forsslund, Nils Blommér, Uno Troili, Fritz von Dardel och Bernhard Österman. Porträtten är utförda som målningar i framförallt olja och pastell, porträttmedaljonger och porträttbyster och föreställer främst släkten Sahlgren, Alströmer och Silfverschiöld samt i familjerna ingifta personer.

Vidare finns ett omfattande bestånd av högklassiga möbler såsom sittmöbler, byråer, speglar och ljuskronor. Även en omfattande samling äldre konsthantverk från olika tidsepoker, som representerar olika stilideal från Kobergs historia, ingår i lösöressamlingarna. Lösöressamlingarna uppgår till runt 350 föremål.

Verksamheten på Koberg sysselsätter ett trettiotal personer på heltid, varav ungefär hälften är fast anställda och resterande huvudsakligen är lokala entreprenörer och företagare.

Området har utpekats som riksintresseområde för kulturmiljövården enligt miljöbalken (1998:808). Motivering: Herrgårdslandskap med anor från 1600-talet, som utgör ett av de tydligaste exemplen i länet på godssystemets sociala och ekonomiska struktur, särskilt genom ett intressant byggnadsbestånd från 1800-talet. Uttryck för riksintresset: Slottsliknande manbyggnad, utformad i "vasastil" på 1890-talet men med delar som går tillbaka till mitten av 1400-talet, slottsträdgård, alléer, ekonomibyggnader, delvis i nationalromantisk stil, enhetligt utformade arrendegårdar, mjölnarbostad, jägmästarbostad, soldattorp, statarbyggnader, ålderdomshem för gårdens arbetare, kvarnar och ett sågverk vid sjön Dalens ström samt ruiner efter äldre anläggningar. I området ingår även: Fornlämningsmiljöer med hållkistor söder om Lagmansereds kyrka. (Riksintressets beteckning: Kobergs slott, P 22)

Regeringen har, år 1999, tillåtit att Gåsevadholms fideikommiss överförs till ett fideikommissaktiebolag, vilket innebär att en uppdelning av egendomen inte ska ske. En motsvarande bolagsbildning av Koberg är också avsedd att innebära ett långsiktigt samlat bevarande av egendomen och dess samlingar.

Synpunkter

Riksantikvarieämbetet bedömer att den fasta egendomen som ingår i Kobergs fideikommiss, med framförallt slottet i vasastil, har stora arkitekturhistoriska värden. Slottet speglar, framförallt, det sena 1800-talets idévärld men även godsets olika årsringar. Till herrgårdsmiljön hör ett omfattande landskapsrum med produktionsmark som tillsammans med bebyggelsen speglar godset, som ett eget samhälle, där enskilda byggnader och komponenter såsom ekonomibyggnader torp, tidigare arrendegårdar, smedja, kvarn, sågverksbyggnad och alléer uppvisar såväl socialhistoriska som samhällshistoriska berättelser och värden. Genom bebyggelsens karaktär och placering i landskapet är det möjligt att förstå godsets

sociala organisation. Hagmarker med inslag av ädellövskog har stora biologiska kulturvärden och skönhetsvärden. Fideikommisslösöret - bestående av en av Sveriges största enskilda boksamlingar har likaså synnerligen höga kulturhistoriska värden. Fideikommisslösöret och den fasta egendommen utgör en helhet.

Kobergs gods har stora värden som storjordbruk med omfattande skogsbruk. Ett stort antal människor bor och arbetar inom Kobergs gods, vilket i sig kan anses utgöra ett allmänt intresse då det bidrar till en levande landsbygd och ett levande kulturlandskap. Området har även en stor betydelse för friluftslivet, vilket är ett annat viktigt allmänt intresse som bör nämnas. Årliga julmarknader i stenladugården innebär att anläggningen tillgängliggörs för den intresserade allmänheten.

Riksantikvarieämbetets samlade bedömning är att fideikommisset besitter synnerligen höga kulturhistoriska värden som även fortsatt bör hållas samlade. Bolagsbildningen gör - genom bestämmelserna i bolagsordningen - det möjligt att hålla dem samlade. Detta är det lämpliga sättet att säkra de kulturhistoriska värdena för framtiden.

Det är snart 60 år sedan lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss trädde i kraft. Fideikommissinstitutet innebär normalt att alla bröstarvingar utom den äldste sonen berövas sitt arv. Detta framstår idag som ännu mera förlegat än det gjorde när avvecklingslagen infördes. Att på detta sätt diskriminera döttrar är svårt att förena med de grundläggande värderingarna i samhället, som de är uttryckta i regeringsformen.

Detta beslut har fattats av överantikvarien Knut Weibull efter föredragning av handläggaren Kersti Lilja. Även avdelningschefen Marja-Leena Pilvesmaa och enhetschefen Solveig McKenzie har varit med om den slutliga handläggningen.

Beslutet har signerats elektroniskt och saknar därför namnunderskrift.

Knut Weibull

Kersti Lilja

Kopia till: länsstyrelsen i Västra Götalands län, Förvaltningen för kulturutveckling,
Västra Götalandsregionen